
FORORD

PREFACE

O U V E R T U R E, H E L I O S, O P U S 17

The concert overture *Helios* was composed in Athens, where Carl Nielsen and his wife, the sculptress Anne Marie Carl-Nielsen, had been living since February 1903.¹ She had received a grant, Det Anckerske Legat, and wished to use it during this stay to study ancient Greek art. Carl Nielsen wanted to compose and study archaeology. In his case the trip had been made possible by a contract signed in January the same year with the publishers Wilhelm Hansen, whereby Carl Nielsen was to receive a fixed annual sum, irrespective of how much or how little he composed.²

The work of composition began on 10th March.³ To his friend and pupil Svend Godske-Nielsen⁴ Carl Nielsen wrote in a letter of 27th March:

“Now it is scorchingly hot; Helios burns all day and I am writing away at my new solar system; a long introduction with sunrise and morning song is finished, and I have begun on the allegro.”⁵

Of the practical circumstances of the composition work Carl Nielsen wrote to the Borups⁶ in a letter of 6th April 1903:

“Here all is calm and each of us is at work. Marie is on the Acropolis from 9 to 6 every day copying a sculpture and I am working very busily and will soon have a large new work

O U V E R T U R E, H E L I O S, O P U S 17

Koncertouverturen *Helios* er komponeret i Athen, hvor Carl Nielsen opholdt sig sammen med sin hustru, billedhuggeren Anne Marie Carl-Nielsen, fra februar 1903.¹ Hun havde modtaget Det Anckerske Legat, som hun med Grækenlands-opholdet ønskede at udnytte til at studere oldgræsk kunst. Carl Nielsen ville komponere og studere arkæologi. For hans vedkommende var rejsen muliggjort af en kontrakt med musikforlaget Wilhelm Hansen af januar samme år, ifølge hvilken Carl Nielsen skulle modtage et fast beløb årligt, uanset hvor meget eller lidt han i øvrigt komponerede.²

Kompositionsarbejdet påbegyndtes den 10. marts.³ Til vennen og eleven Svend Godske-Nielsen⁴ har Carl Nielsen i et brev af 27. marts meddelt:

“Nu er her knaldende varmt, Helios brænder den hele Dag og jeg skriver løs paa mit nye Solsystem; en lang Indledning med Solopgang og Morgensang er færdig og jeg har begyndt paa Allegro.”⁵

Om de praktiske omstændigheder i forbindelse med kompositionsarbejdet skrev Carl Nielsen til ægteparret Borup⁶ i et brev af 6. april 1903:

“Her gaar det saa roligt og hver passer sit Arbejde. Marie er paa Akropolis fra Kl. 9 til 6 daglig og copierer en Figur og jeg arbej-

---

1 Cf. Torben Schousboe (ed.), *Carl Nielsen. Dagbøger og brevveksling med Anne Marie Carl-Nielsen*, Copenhagen 1983, pp. 176ff. The couple were back in Copenhagen by the end of July 1903.

2 Torben Meyer & Frede Schandorf Petersen, *Carl Nielsen. Kunstneren og Mennesket*, Copenhagen 1947-1948, vol. 1, p. 203.

3 Torben Schousboe, *op. cit.*, p. 178.

4 Danish civil servant and pianist (1867-1935).

5 Irmelin Eggert Møller & Torben Meyer (eds.), *Carl Niensens Breve. I udvalg og med Kommentarer*, Copenhagen 1954, p. 47.

6 Dagmar Borup, pianist and ear training teacher (1867-1959), and Julius Borup, violinist, from 1894 to 1926 employed in the Royal Orchestra, (1865-1938).

1 Jf. Torben Schousboe (udg.), *Carl Nielsen. Dagbøger og brevveksling med Anne Marie Carl-Nielsen*, København 1983, s. 176ff. Parret var tilbage i København i slutningen af juli 1903.

2 Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen, *Carl Nielsen. Kunstneren og Mennesket*, København 1947-1948, bd. 1, s. 203.

3 Torben Schousboe, *op. cit.*, s. 178.

4 Dansk kontorchef og komponist (1867-1935).

5 Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer (udg.), *Carl Niensens Breve. I udvalg og med Kommentarer*, København 1954, s. 47.

6 Dagmar Borup, pianistinde og høre-lære-pædagog (1867-1959), og Julius Borup, violinist, fra 1894 til 1926 ansat i Det Kongelige Kapel (1865-1938).

finished; [...] I compose in the mornings at the Odeion – the conservatory – where the director has assigned me a room with a piano.”⁷

He reported that the overture was finished on 23rd April.⁸ It was dedicated to Julius Röntgen.⁹ The accompanying epigraph and the dedication, both of which are in the first edition of the printed score, appear to have been added at the proof-reading stage, since they are in neither the draft nor the autograph printing manuscript. The epigraph was conceived by Carl Nielsen himself, but allegedly owes its final form to A. Einar Christiansen.¹⁰ It says: “Stillness and darkness – Then the sun rises to joyous songs of praise – Wanders its golden way – quietly sinks in the sea.”

The first performance was given by the Royal Orchestra, conducted by *kapelmester* Johan Svendsen,¹¹ on 8th October 1903 in the large hall of the Odd Fellow Palæ in Copenhagen. While the audience, according to the newspaper reviews of the performance that touch on this, was highly enthusiastic about the work, the reception by the critics varied. Among the unequivocally enthusiastic was Sophus Andersen,¹² who wrote the following evaluation of Carl Nielsen’s overture:

“It is a highly interesting work, with all the composer’s well known merits – the excellent instrumentation, its creator’s manly striving for originality [...] it has the advantage over the

der meget flittig og har snart et stort nyt Arbejde færdigt; [...] Jeg komponerer om Formiddagen i Odeion – Konservatoriet – hvor Direktøren har anvist mig et Værelse med Klaver.”⁷

Ouverturen rapporteredes at være afsluttet 23. april.⁸ Den tilegnedes Julius Röntgen.⁹ Både det ledsagende motto og dedikationen, der begge findes i førsteudgaven af det trykte partitur, er åbenbart kommet til i korrekturfasen, idet de ikke findes i hverken kladden eller det autografe trykforlæg. Mottoet er konciperet af Carl Nielsen selv, men skylder angiveligt sin endelige udformning A. Einar Christiansen.¹⁰ Det lyder: “Stilhed og Mørke – saa stiger Sol under frydefuld Lovsang – Vandrer sin gyldne Vej – sænker sig stille i Hav.”

Uropførelsen fandt sted 8. oktober 1903 i Odd Fellow Palæets store sal i København, Det Kongelige Kapel spillede under ledelse af kapelmester Johan Svendsen.¹¹ Mens publikum ifølge samtlige dagbladsanmeldelser fra uropførelsen, der ytrer sig herom, var stærkt begejstret for værket, var modtagelsen blandt anmelderne uensartet. Til de entydigt entusiastiske hørte Sophus Andersen,¹² som gav følgende vurdering af Carl Niensens ouverture:

“Det er et højst interessant Arbejde med alle Komponistens kendte Fortrin – den udmærkede Instrumentation, dens Autors mandige Stræben efter Originalitet. [...] den har den Fordel fremfor de tidligere Kompositioner, at den er helt naturlig,

7 Irmelin Eggert Møller & Torben Meyer, *op. cit.*, p. 48.

8 Letter from Carl Nielsen to the Borups, 24.4.1903, quoted in Irmelin Eggert Møller & Torben Meyer, *op. cit.*, pp. 50f. The letter has a passage about sun-worship and a description of content aspects of *Helios* and the instrumentation of the introduction. That 23.4.1903 was the date on which the composition work was finished is confirmed by the autograph dating of the pencil draft (Source C). This must therefore be taken as the probable finishing date, even though it is contradicted by a letter from Carl Nielsen to the composer and organist Thomas Laub dated “Athens, 25th April 1903”, saying: “yesterday I finished a new largish work, an overture (*Helios*)”; cf. Irmelin Eggert Møller & Torben Meyer, *op. cit.*, p. 52. In his diary Carl Nielsen noted: “On Sunday 10th May I went to Tatoi after finishing my overture ‘*Helios*’”; cf. Torben Schousboe, *op. cit.*, pp. 179f.

9 German-Dutch composer, pianist and conductor of Carl Nielsen’s acquaintance (1855-1932).

10 Danish author (1861-1939), Director of the Royal Theatre in Copenhagen 1899-1909. The information on Christiansen’s completion of the epigraph for *Helios* is found only in Torben Meyer & Frede Schandorf Petersen, *op. cit.*, vol. 1, p. 210.

11 Norwegian composer and conductor (1840-1911).

12 Danish composer and music critic (1859-1923).

7 Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer, *op. cit.*, s. 48.

8 Brev fra Carl Nielsen til ægteparret Borup af 24.4.1903 citeret i Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer, *op. cit.*, s. 50f. Brevet indeholder en passage om soltilbedelse og en beskrivelse af indholdsmæssige aspekter af *Helios* samt instrumentationen af indledningen. Angivelsen af 23.4.1903 som datoen for afslutningen af kompositionsarbejdet bekræftes af den autografe datering af blyantskladden (kilde C). Den må således fastholdes som den sandsynlige færdiggørelsesdato, selvom den modsiges af et brev fra Carl Nielsen til komponisten og organisten Thomas Laub dateret “Athen den 25 April 1903”, hvori det hedder: “igaar afsluttede jeg et nyt større Arbejde, en Ouverture (*Helios*)”, jf. Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer, *op. cit.*, s. 52. I sin dagbog har Carl Nielsen noteret: “Søndagen den 10de Maj rejste jeg til Tatoi efter at have fuldenendt min Ouverture ‘*Helios*’”, jf. Torben Schousboe, *op. cit.*, s. 179f.

9 Tysk-hollandsk komponist, pianist og dirigent af Carl Niensens vennekreds (1855-1932).

10 Dansk forfatter (1861-1939), direktør for Det Kongelige Teater i København fra 1899 til 1909. Oplysningen om Christiansens færdiggørelse af mottoet til *Helios* findes kun i Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen, *op. cit.*, bd. 1, s. 210.

11 Norsk komponist og dirigent (1840-1911).

12 Dansk komponist og musikkritiker (1859-1923).

earlier compositions that it is quite natural, growing out of a natural creative urge with no pursuit of the cheap originality manifested by cacophonous harmonies and a total contempt for melody.”¹³

Gustav Hetsch,¹⁴ in his review, took his point of departure in the same view – apparently common in those days – that Carl Nielsen’s orchestral music was intellectual and not very accessible; but he was less convinced of the work’s expressive qualities:

“The overture is easy enough to grasp – unlike several of Carl Nielsen’s other works – but it is not easy to keep hold of. It has been written with all the thematic and orchestral ingenuity and all the artistic seriousness that have been sufficiently emphasized as the composer’s good side. On the other hand it is not particularly imaginative; it has the unfortunate shortcoming for a ‘Sun’ piece that it does not shine and does not warm.”¹⁵

We find the last objection expressed again by, among others, Alfred Tofft,¹⁶ who singled out the slow introduction to the detriment of the allegro section in his criticism:

“In the overture the half-light [...] is best evoked, with talent and with promise for the development. But when the sun has risen and should shine in dazzling magnificence, the composer has abandoned it in the attempt. It is as if the energy fails. The sun does not warm.”¹⁷

Leopold Rosenfeld,¹⁸ too, liked the introduction to the overture, but criticized the allegro section, using exactly the same verbs as Hetsch and Tofft: “the sun that follows does not warm and shine as much as the half-light of the dawn.”¹⁹

The longest review was written by Charles Kjerulf.²⁰ However, he used most of his column space to criticize the circle of supporters around Carl Nielsen.²¹ This prompted a response from Carl Nielsen the very next day, demanding

13 *København*, 9.10.1903.

14 Danish music writer and critic (1867-1935).

15 *Nationaltidende*, 9.10.1903.

16 Danish composer and music critic (1865-1931).

17 *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende*, evening edition, 9.10.1903.

18 Danish composer, singing teacher and music critic (1849-1909).

19 *Dannebrog*, 9.10.1903.

20 Danish composer, writer and music critic (1858-1919).

21 *Politiken*, 9.10.1903.

udsprunget af en naturlig Skabertrang uden nogen Jagen efter den Godtkøbs-Originalitet, der giver sig Udslag i ildelydende Harmonier og en total Foragt for Melodi.”¹³

Gustav Hetsch¹⁴ tog i sin anmeldelse udgangspunkt i den samme, i samtiden tilsyneladende almindelige vurdering af Carl Niensens orkestermusik som intellektuel og svært tilgængelig, men var mindre overbevist om værkets udtryksmæssige kvaliteter:

“Ouverturen er nem nok at faa fat paa – i Modsætning til adskillige andre af Carl Niensens Arbejder, – men den er ikke nem at holde fast paa. Den er skrevet med al den thematiske og orkestrale Dygtighed og al den kunstneriske Alvor, der tilstrækkelig er fremhævet før som Komponistens gode Side. Den er derimod ikke synderlig fantasifuld; den har den for et ‘Sol’-Stykke kedelige Mangel, at den ikke lyser og ikke varmer.”¹⁵

Den sidste indvending genfindes hos blandt andre Alfred Tofft,¹⁶ der i sin kritik fremhæver den langsomme indledning på bekostning af allegrodelen:

“I Ouverturen er Tusmørket [...] skildret bedst, talentfuldt og lovende for Udviklingen. Men hvor Solen er kommet op og skal skinne i blændende Pragt, der har Komponisten ladet det forblive ved et Tilløb. Det er, som om Kræfterne svigte. Solen varmer ikke.”¹⁷

Også Leopold Rosenfeld¹⁸ syntes godt om ouverturens indledning, men kritiserede allegrodelen, idet han anvendte præcis de samme verber som Hetsch og Tofft: “den efterfølgende Sol varmer og lyser ikke saa godt som Morgendæmringen.”¹⁹

Den fyldigste anmeldelse stod Charles Kjerulf for.²⁰ Han anvendte imidlertid hovedparten af sin spalteplads til at kritisere kredsen af tilhængere omkring Carl Nielsen.²¹ Kritikken affødte et svar fra Carl Nielsen straks den følgende dag med krav om dokumentation for Kjerulfs påstand om, at “en lille Kres af ganske taabelige Ildtilbedere”²² skulle sætte Carl Nielsen

13 *København*, 9.10.1903.

14 Dansk musikforfatter og -kritiker (1867-1935).

15 *Nationaltidende*, 9.10.1903.

16 Dansk komponist og musikkritiker (1865-1931).

17 *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende*, aftenudgave, 9.10.1903.

18 Dansk komponist, sanglærer og musikkritiker (1849-1909).

19 *Dannebrog*, 9.10.1903.

20 Dansk komponist, forfatter og musikkritiker (1858-1919).

21 *Politiken*, 9.10.1903.

22 *Ibid.*

documentation for Kjerulf's claim that "a small circle of quite foolish fire-worshippers"²² ranked Carl Nielsen with Mozart and Beethoven.²³ Further squibs were exchanged by Kjerulf and the Carl Nielsen supporter Rudolph Bergh,²⁴ while Nielsen himself contributed nothing more to the debate.

Carl Nielsen performed *Helios* several times during his life. The first time, as far as we know, was the evening concert dedicated to Nielsen's compositions at the Odd Fellow Palæ on 11th November 1905.²⁵ The last performance of *Helios* under Carl Nielsen's baton that we can document was on 12th February 1930 in Gothenburg, Sweden.²⁶ He conducted several abroad. Besides Gothenburg, he certainly played the overture in Helsinki,²⁷ Stockholm²⁸ and Berlin.²⁹ However, he never did so at the Music Society (Musikforeningen) in Copenhagen, where he was principal conductor from 1915 until 1927.

The extant source material for *Helios* ranges from sketches through a pencil draft and an ink fair copy to manuscript parts, a printed score with printed parts and a piano arrangement. If the source material is extensive, the degree to which the sources represent finished versions of the work is less satisfactory. The fair copy which formed the source for the printed score seems to have been written down in haste and in some respects is almost like a draft. As a consequence of this, and as a result of a good few music engraving errors, the printed score presents the work in what is strictly speaking an unfinished form. The articulation markings in particular appear incomplete, since the engraver, in this respect, closely followed the inconsistent ink manuscript. There are also several decided note errors due to carelessness on the part of the engraver. Two of these need to be singled out: b. 95, where a bar of the timpani part is missing; and b. 121, where a whole chord is missing in the bassoon and brass parts.

²² *Ibid.*

²³ *Politiken*, 10.10.1903.

²⁴ Danish zoologist and composer (1859-1924).

²⁵ Torben Meyer & Frede Schandorf Petersen, *op. cit.*, vol. 1, p. 217 and concert programme, DK-Kk, CNA I.E.b.

²⁶ According to a pencilled note in Swedish in sign. 664 in the library of the Gothenburg Symphony Orchestra, Konserthuset (printed score): "Composer's own playing time 12/2 1930: 13 min." This accords with the notes in two of the printed parts (vl. 1 Nos. 2 and 3), same location, and the concert programme, DK-Kk, CNA I.E.b.

²⁷ 24.10.1913; cf. Carl Nielsen's scrapbook, p. 23, DK-Kk, CNA I.E.b.

²⁸ 30.11.1913 (the date is uncertain); cf. Carl Nielsen's scrapbook, pp. 26ff, DK-Kk, CNA I.E.b.

²⁹ 28.1.1923 at "Nordischer Abend des Berliner Sinfonie-Orchesters" in Blüthnersaal; cf. concert review in *Die Tonkunst* quoted in Rudolph Simonsen, *Der dänische Tondichter Carl Nielsen*, Copenhagen 1924, p. 12 and concert programme, DK-Kk, CNA I.E.b.

på niveau med Mozart og Beethoven.²³ En videre polemik udspandt sig mellem Kjerulf og Carl Nielsen-støtten Rudolph Bergh,²⁴ mens Nielsen selv ikke bidrog yderligere til debatten.

Carl Nielsen opførte *Helios* adskillige gange i løbet af sit liv. Første gang var så vidt vides ved en kompositionsaften i Odd Fellow Palæet 11. november 1905.²⁵ Den sidste opførelse af *Helios* under Carl Niensens taktstok, der kan dokumenteres, foregik 12. februar 1930 i Göteborg.²⁶ Flere af de opførelser, Carl Nielsen ledede, fandt sted i udlandet. Således har han foruden i Göteborg med sikkerhed spillet ouverturen både i Helsinki,²⁷ i Stockholm²⁸ og i Berlin.²⁹ Til gengæld opførte han den aldrig i Musikforeningen i København, for hvilken han var dirigent fra 1915 til 1927.

Det overleverede kildemateriale til *Helios* rækker fra skitser over blyantskladde og blækrenskrift til håndskrevne stemmer, trykt partitur med tilhørende trykte stemmer og klaverarrangement. Er kildematerialet fyldigt, er den færdiggørelsesgrad, kilderne repræsenterer, til gengæld mindre tilfredsstillende. Renskriften, der har dannet forlæg for det trykte partitur, synes nedfældet i hast og har i nogle henseender nærmest kladdepræg. I konsekvens heraf såvel som på grund af en del stikkerfejl fremlægger det trykte partitur værket i en strengt taget ufærdig form. Især artikulationsangivelserne fremstår som ufuldstændige, idet nodestikkeren netop hvad angår dette parameter har fulgt det ikke gennemarbejdede trykforlæg nøje. Samtidig findes flere deciderede nodefejl, der skyldes sjusk fra stikkerens side. Heraf kræver to særlig fremhævelse, nemlig t. 95, hvor en takt af paukestemmen mangler, og t. 121, hvor en hel akkord mangler i fagot- og messingblæserstemmerne.

På trods af at Carl Nielsen ofte dirigerede *Helios*, kendes ikke noget autoritativt kildemateriale, som fuldstændigt

²³ *Politiken*, 10.10.1903.

²⁴ Dansk zoolog og komponist (1859-1924).

²⁵ Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen, *op. cit.*, bd. 1, s. 217 og koncertprogram, DK-Kk, CNA I.E.b.

²⁶ Ifølge blyantsantegning i sign. 664 i Göteborg Symfoniorkesters bibliotek, Konserthuset (trykt partitur): "Tonsättarens egen speltid 12/2 1930: 13 min." Antegningen stemmer overens med antegninger i to trykte stemmer (vl. 1 nr. 2 og 3) sammesteds, og koncertprogram, DK-Kk, CNA I.E.b.

²⁷ 24.10.1913, jf. Carl Niensens scrapbog, s. 23, DK-Kk, CNA I.E.b.

²⁸ 30.11.1913 (den nøjagtige dato er usikker), jf. Carl Niensens scrapbog, s. 26ff, DK-Kk, CNA I.E.b.

²⁹ 28.1.1923 ved "Nordischer Abend des Berliner Sinfonie-Orchesters" i Blüthnersaal, jf. koncertanmeldelse fra *Die Tonkunst* citeret i Rudolph Simonsen, *Der dänische Tondichter Carl Nielsen*, København 1924, s. 12 og koncertprogram, DK-Kk, CNA I.E.b.

Despite the fact that Carl Nielsen often conducted *Helios*, we know of no authoritative source material that completely corrects the shortcomings and inconsistencies – mainly in the articulation markings – found in the score. As a result, it has been necessary, in the score presented here, to make a considerable number of additions and a few changes, especially in articulatory features. These are based partly on analogies from internal premises in the main source – that is, Carl Nielsen’s copy of the printed score – and partly on other sources, as documented in all cases in the list of editorial emendations and alternative readings.

Thomas Michelsen

regulerer de mangler og inkonsekvenser med hensyn til først og fremmest artikulationsangivelserne, der præger partituret. Følgelig har det i forbindelse med den her forelagte revision af noteteksten været nødvendigt at foretage et betydeligt antal tilføjelser samt enkelte ændringer af især artikulationsmæssige forhold. Dette er sket dels ud fra analogislutninger på baggrund af interne præmisser i hovedkilden, det vil sige Carl Niensens håndeksemplar af det trykte partitur, dels med belæg i andre kilder, sådan som det i alle tilfælde er dokumenteret i revisions- og variantfortegnelsen.

Thomas Michelsen